

HOOFTUK VII: DIE VOORBLAD VAN *DIE BOEREVROU*

1. Noitje van die onderveld

Op die voorblad van die eerste uitgawe van *Die Boerevrou* (25 Maart 1919) het 'n swart en wit foto van 'n Anton van Wouw-standbeeldjie van 'n jongmeisie in Voortrekkerdrag verskyn. Die afbeelding is omraam en onderaan verskyn die woorde: "Ik sien haar win, want haar naam is – Vrouw en Moeder", aangehaal uit die digter Jan F.E. Celliers se gedig, *By die Vrouebetoging*. Dié afbeelding, in verskillende vorme, sou deur die volgende byna dertien jaar die tydskrif se embleem of kenteken word en die aanhaling uit Celliers se gedig, 'n kernspreuk of leuse, wat die gees en bedoeling van die tydskrif moes aandui. 'n Kop-en-skouer sketsie van die beeld in 'n ovaal raampie het ook gereeld bo-aan bladsye van die tydskrif verskyn.

Figuur 40: Die eerste uitgawe van *Die Boerevrou* se voorblad.

Uit: *Die Boerevrou*, 25 Maart 1919.

Figuur 41: Die Noitje van die onderveld. Nasionaal Kultuurhistoriese Museum, Pretoria.

Foto: J. van Renburg, 2011-04-25.

Die Nederlands-gebore beeldhouer, Anton van Wouw, het dié beeldjie in 1907 in Johannesburg gemaak. Die vroegste naspeurbare verwysing daarna het in 'n artikel in *De Volkstem* van 7 Julie 1908, oor Van Wouw se eerste uitstalling in Johannesburg in dieselfde jaar, verskyn en die eerste foto daarvan op 15 September 1910 in

Hollandsch Zuid-Afrika, met die byskrif “Nooitje van die Achterveld.” Niemand weet tot vandag toe weet wie die model vir die beeldjie was nie, maar volgens die kunshistorikus A.E. Duffey, word daar vermoed dat dit een van Van Wouw se leerlinge aan die Staats Meisjes Skool in Pretoria was.⁷⁷⁸

Figuur 42 : Anton van Wouw, 1930

Uit: A.E. Duffey, *Anton van Wouw: The smaller works*, (Pretoria, 2008).

Die hoogte van die beeldjie is 425 mm en voor, op die basis, is die volgende inskripsie aangebring: “Die Noitje van die onderveld – Transvaal Rustenburg sijn district.” Dit is aan die agterkant op die basis onderteken: “A. van Wouw. S.A. Johannesburg 1907.” Dié bekoorlike “Noitje” was van die begin af baie gewild en ‘n groot hoeveelheid afgietsels is van haar gemaak. Die beste bronsgietsels is in Rome deur die bekende metaalgietry, Nisini, gedurende Van Wouw se leeftyd gemaak. Hy het self die finale afwerking (grafering op byvoorbeeld die kappie, die voue van die rok, voorskoot en die hande, met ‘n ring aan die ringvinger) op die brons aangebring. By swakker afgietsels, wat ná Van Wouw se dood van die oorspronklike gipsvorm gemaak is, ontbreek hierdie detail. Daar bestaan ook ‘n kunsmarmer weergawe van hierdie beeldjie, wat 433 mm hoog is.⁷⁷⁹

Van Wouw se klein beeldhouwerkies getuig almal van sy uitstekende kennis van die menslike anatomie en ‘n fyn waarnemingsvermoë. Die onderwerp van ‘n staande meisie was baie gewild in die laat 19de eeuse beeldhoukuns. Van Wouw was opgelei

⁷⁷⁸ A.E. Duffey, *Anton van Wouw: The smaller works*, p. 56.

⁷⁷⁹ A.E. Duffey, *Anton van Wouw: The smaller works*, pp. 56,57.

in hierdie tradisie en is waarskynlik in die skep van hierdie beeldjie deur die Franse beeldhouer Agathon Leonard se werk, *L'Angélu* (1880), beïnvloed.⁷⁸⁰

Die waarde en bydrae van Anton van Wouw se werk is nie net in sy uitstekende vakmanskap geleë nie, maar ook in die feit dat hy by die Afrikaner 'n waardering vir Westerse kuns geskep het. Die klein beeldhouwerkies is juis gemaak sodat die hoër middelklas kwaliteit kunswerke kon bekostig en aankoop, hoewel dit nooit goedkoop was nie. Hy het wel mense toegelaat om kunswerke af te betaal. Van Wouw het nooit 'n groot voorraad van die klein beeldjies in sy ateljee aangehou nie en dit laat giet soos dit bestel is. Die klein beeldjies is gewoonlik net in brons gegiet.⁷⁸¹

Uit persoonlike korrespondensie is dit duidelik dat Van Wouw uiters simpatiek teenoor die Afrikaner was. Hy het gevolglik die Afrikaner se stryd om 'n regmatige plek in die Suid-Afrikaanse samelewing te bekom, ondersteun. Volgens Duffey onderskei Van Wouw se begrip vir die geestesgesteldheid van die mense wat hy uitgebeeld het, hom van sy tydgenote.⁷⁸²

Waar en wanneer Mabel Malherbe met “Die Noitje van die onderveld” kennis gemaak het, is nie seker nie. Sy verklaar egter bykans dertig jaar later in *Die Boerevrou-boek* dat Van Wouw haar verlof gegee het om dit te gebruik. “Die kappie en die hele drag wat hy nagemak het, het ek by hom aan sy huis gesien en daar het hy en mevrou Van Wouw die geskiedenis daarvan met my bespreek.” Malherbe verklaar met dieselfde geleentheid dat Celliers ook toestemming verleen het dat ‘n aanhaling uit sy gedig, *By die Vrouebetoging*, gebruik kon word as spreuk vir die tydskrif. “Albei kunstenaars het ons hartlik gesteun. Van Wouw se foto’s en briewe was altyd belangrike bydraes, en Celliers het ons gulhartig met gedigte en prosastukke, raad en bewyse van vriendskap vereer.”⁷⁸³

⁷⁸⁰ A.E. Duffey, *Anton van Wouw: The smaller works*, pp. 56-58.

⁷⁸¹ A.E. Duffey, *Anton van Wouw: The smaller works*, pp. 205,206,210.

⁷⁸² A.E. Duffey, *Anton van Wouw: The smaller works*, p. 206.

⁷⁸³ K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek*, pp. 8-10.

Op 4 Augustus 1915 was Celliers 'n toeskouer van die indrukwekkende gebeurtenis toe tussen vier- en sesduisend Afrikanervroue van oor die hele land in plegtige stilte na die Uniegebou gestap het om te protesteer teen die aanhouding van Boeregeneraals soos C.R. de Wet en J.C.G. Kemp, asook ander leiers van die Rebelle, as gewone misdadigers in die berugte Fort in Johannesburg. 'n Versoekskrif, deur veertigduisend mense onderteken, is ook aan 'n afvaardiging van die Goewerneur-generaal oorhandig. *De Burger* het die volgende dag berig: "De twee mijlen lange tocht naar het Uniegebouw kenmerkte zich door diepe ernst, kalmte, waardigheid en beslistheid. Vele bejaarde dames waren er onder." Aangeraak deur die gebeure het Celliers *By die Vrouebetoging* geskryf.⁷⁸⁴

By die Vrouebetoging

Stil! Berei jul hart as ten gebede
en suiwer daaruit weg wat wêrelds is,
om aan te hoor die naam wat ek wil noem – die
eerste hier op aarde na die naam van God
die Skepper, God die Albehoeder –
die naam is ... Moeder!

Die grond is heilig waar haar voete gaan – op
kamervloer, in moordkamp, oor die straat, want
haar is Jesus' liefde-taak vertrouwd,
wat offer bring van eie vlees en bloed.
Ek sien haar swyend gaan op steile pad,
half duisel nog van nagte deurgewaak,
en wankel-tredend, elke tree 'n pyn,
na soveel gaans aan liefdewerk gewy.

Ek sien haar wag, geduldig, sonder woord,
soos sy al honderd jaar gewag het en gely,
ek sien haar wen, deur lye net soos Hy;
ek sien haar wen, vir man en seun en broeder,
want haar naam
is Vrou, en Moeder!

Jan F.E. Celliers

Op Vrydag 29 November 1929 het 'n groep van Mabel Malherbe se vriende 'n "Noitje van die onderveld"-beeldjie aan haar present gegee. Sy het oor dié geleentheid in Januarie 1930 se Redaksie-kolom geskryf:

⁷⁸⁴ Aangehaal in R. Pretorius, *Ek sien haar wen!*, p. 23; M.J. Swart (red.), *Afrikaanse kultuur Almanak*, p. 228.

Wie het dit al belewe? Dat jy skielik en onverwags iets kry wat jy al jarelank vurig wens om te besit? Dit is 'n baie aangename gevoel, Vriende, al skiet die gemoed so vol dat dit moeilik is om selfs 'n paar woorde van dank te uiter, tog sal die geur van so 'n geleentheid 'n soete herinnering bly tot in lengte van dae. En nou pryk die mooi "Noointjie van die Onderveld" in 'n nis in die huiskamer, wat so presies reg is, dat dit lyk asof dit vir die doel daarin gebou is. Nuwe besieling, nuwe moed bring so 'n fyn kunswerk aan sy gelukkige besitster, veral as daar die liefde en waardering van soveel vriende agtersit!⁷⁸⁵

2. Die eerste polemieek

Nooit het enige van die lesers kritiek op die leuse van *Die Boerevrou* gelewer nie. Dit sou eers sestig jaar ná die tydskrif gestaak is, gebeur. Lou-Marie Kruger het met haar feministiese studie, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, bevind dat Mabel Malherbe deur die tydskrif 'n aktiewe bydrae in die konstruksie en artikulasie van die Volksmoederideaal gelewer het. Kruger is van mening dat selfs Malherbe se keuse van 'n spreuk vir die tydskrif tekenend van haar pogings was om haar lesers te beïnvloed tot aanvaarding van die ideaal. Die samestelling van die aanhaling is volgens haar so gedoen dat dit die indruk skep dat 'n vrou slegs suksesvol is wanneer sy 'n moeder óók is: "... ek sien haar wen, ... want haar naam is Vrou, en Moeder!"⁷⁸⁶

Wat die afbeelding van Van Wouw se beeldjie betref, was dit egter 'n heel ander storie. Reeds in die derde uitgawe van *Die Boerevrou* het die eerste lesers oor die voorbladnoui gekla. In die redaksionele kolom van Mei 1919 skryf Mabel Malherbe:

⁷⁸⁵ Redaksie, *Die Boerevrou*, Januarie 1930, pp. 2,7.

⁷⁸⁶ L. Kruger, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, M.A. dissertation, UCT, 1991, p. 211.

Ons het twee klagte ontvang – één lesers skryf dat dit jammer is dat ons so ‘n lelike kappie uitgesoek het vir ons ‘Boerevrou’ en ook anders als ons voorouers gedra het – en ‘n ander sê die noointjie lijk gladnie Afrikaans nie en is veel te slank en te jong!” Die beroemde ‘Noointjie van Rustenburg’ is die werk van ons knappe beeldhouer, Mnr. Anton van Wouw. Mevrou van Wouw skryf aan ons als volg: ‘Die beeldjie heet eigenlijk ‘die noointjie van die Onderveld’ (daar word mee bedoel ‘n meisie uit die Rustenburgse). Mnr. van Wouw het die kappie en die hele drag, die tabbert en hals-doekie, present gekrij van die Landdros van Rustenburg, mnr. Heystek, en hij is seker dat die kostuum ‘n egte ou voortrekkers-kostuum was. Dit is die oorspronklike kappie wat die vrouens van daardie tijd gedra het en dit is seer kunstig met die hand gestik en bewerk. Dit is al heel oud van kleur en bijna verteerd van ouderdom. Ons grootmoeders was ook gesteld op modes en het ook verskillende modes in kappies gehad – ons sal probeer om iemand te krij om die kappie-modes te bespreek en te illustreer, dit sal seker interessant wees. Omtrent die mooi, jong, slank vrouwtjie, - is dit nodig om haar te verdedig? Sij lijk so bekoorlik, en veral die van ons wat nie meer so heel jong (en slank) is nie, dink tog graag terug aan die tijd toe ons als jong meisie of jong getroude vrouw ook so (of amper so) gelijk het.⁷⁸⁷

Hiermee is die eerste polemieek in die geskiedenis van *Die Boerevrou* geopen – ‘n gesprek oor die voorblad, wat vir die lesers nog byna tien jaar aktueel sou bly. Onder *Korrespondensie* in die uitgawe van Julie 1919 skryf mevrou M. H. (Grieta):

Omtrent die kritiek oor die ‘Noointjie van die Onderveld’ haar kappie, wil ek daaraan herinner dat die model (als ek dit nie mis het nie, nog in die begin van die vorige eeuw in swang) gewoonlik tot aan die kraag, wat alleen agter om is, opgeslaan gedra was in huis, bij besoek, of naar kerk, en alleen buite vir

⁷⁸⁷ Redaksie, *Die Boerevrou*, Mei 1919, p. 2.

son of weer opgeslaan. Opgeslaan is dit een van die mooiste modelle in kappies wat mij bekend is. Dus sou dit ook mooi gewees het in die voorplaat van uw blad, daar die beeld in rus voorgestel is.

Mev. M.H. het blykbaar ook 'n skets van 'n "vrouwtjie" wat 'n opgeslaande kappie op het, gestuur. Die skets is nie in die tydskrif gepubliseer nie, maar volgens die redaksie het 'n kappie, wat op dié manier gedra word "werklik baie mooi gelijk."⁷⁸⁸

In die Desember-uitgawe van 1919 het 'n artikel van M.E.R. oor kappies met sketse van prente en patrone van kappies, deur lesers ingestuur, verskyn. Dié artikel is geskryf na aanleiding van die kritiek op die beeldjie se kappie en die daaropvolgende lesersreaksie. Daar word verduidelik watter verskillende soorte kappies die ou mense gedra het en wanneer elke tipe gedra is.⁷⁸⁹

Mev. Uys van Wakkerstroom het 'n patroon van 'n kappie, wat haar haar ouma by die geveg by Bloukrans gedra het en wat nog in die familie se besit was, gestuur. Die redaksie het 'n skets van dié patroon laat maak. Dit verskyn ook in M.E.R. se artikel, lyk baie soos die kappie van Van Wouw se beeld en is later gereeld in die tydskrif as 'n soort kentekentjie by die begin of einde van artikels gebruik. Daar verskyn ook sketse van mev. Fick van Wilgefontein en mev. G. Viljoen van Venterskroon, distrik Potchefstroom, se insendings – drie dopperkappies en 'n polka- of skuifkappie. Volgens mev. Viljoen is die kappies wat sy gestuur het deur 'n ou tante gemaak wat beweer dat die kappie, wat op die voorblad van die tydskrif voorkom, nie 'n regte Voortrekkerkappie is nie.⁷⁹⁰

Figuur 43: Sketsie van die patroon wat mev. Uys ingestuur het. Dit is gereeld as kenteken in die tydskrif gebruik.

Uit: Kappies, *Die Boerevrou*, Desember 1919, pp. 19-21.

⁷⁸⁸ Redaksie, *Die Boerevrou*, Julie 1919, p. 6.

⁷⁸⁹ Kappies, *Die Boerevrou*, Desember 1919, pp. 19-21.

⁷⁹⁰ Kappies, *Die Boerevrou*, Desember 1919, pp. 19-21.

Volgens M.E.R. het die tuitkappie, wat op die tydskrif se voorblad verskyn het, waarskynlik na die Groot Trek in die Noord-Transvaal ontstaan. Sy het lesers aangemoedig om die oumense in hulle families daarvoor uit te vra. Sy het ook beweer dat die rondebolkappie, wat amper soos die tuit- of Dopperkappie lyk, enkele jare van tevore nog in die Boland gedra is. Dit het blykbaar lekker op die kop gepas. Vir die kappie-artikel het M.E.R. ook 'n gedig geskryf, *Ouma se kappie*. Die boodskap van die gedig is dat die kappie 'n simbool is van wie Ouma was en wat vir haar belangrik was.⁷⁹¹

Ouma se kappie

Sij't gewag op haar rus in die aarde se skoot –
Het verlangend gesien naar die vriendlike Dood;
En nou is dit klaar, afgedaan en verbij;
Haar vlijtige hande is stil geblij –
Dis die eerste maal, seker.

Nou moet ek aan kant maak, en alles opruim;
Dit weggee, dat bêre – of sal ek versuim?
Nee, laat maar die sakies in orde kom. Ja,
So had sij dit tog maar beswaarlik verdra –
Dit sou haar gegrief het.

Haar kappie hang nog aan die kapstok, vooroor.
Hoe kom die berimpelde oë mij voor,
Wat daaronder gekijk het, dan geduldig en goed –
Twee sprankies nog daar, van 'n geestige gloed –
Sij was flink, op haar dae!

Die kappie was nog vir laaste gedra –
'n Hoed, of 'n mus! – Dit was net om te pla!
"Ek is mos 'n boerevrou, en dit is mij drag!
Toen daar nood was het niemand 'n kappie belag,
In die veld, op die trek nie!"

Het oupa, als jonkman, soos skuins in moes loer?
Of het sij sij hart tot die dieptes ontroer,
Met oë vol liefde – net onder die tuit
Straal dit voort, en dan sommer meteens, afgestuit,
Dit dit maters niet merk nie!

Het 'n kappie se koelte haar oë versterk,
Dat sij ver oor die veld die gevare kon merk
Wat nader en dreig, teen lewe of goed –
Wat gekeer moes, geweer moes, al was dit met
bloed? –
Want sij was 'n dapp're!

Ou kappie, ek gaan jou vir mij mooi bewaar,
Met kruie wegpak, dat die mot jou moet spaar –
En als ek ook dood is, en weggele –
En hulle kom regpak, kan hulle weer sê:
"Hier's nog Grootjie se kappie!"

M.E.R.

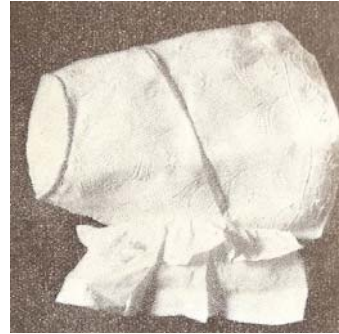
Teen die tweede helfde van die volgende jaar, was die lesers nog nie uitgepraat oor die voorblad-kappie nie en mev. P.J. Grobbelaar het laat weet: "Ek sien in Die

⁷⁹¹ Kappies, *Die Boerevrou*, Desember 1919, p. 19-21.

Boerevrou van Augustus [1920] dat mnr. Ferreira sê ons Boerevroue het nooit 'n drag gedra soos die beeldjie op die omslag van ons tydskrif nie. Ek wens dat ek hom die portret en kappie kon wys van my ouma; dan sou hy kan sien dat dit die regte Voortrekkersdrag was." Die meegaande foto het byna net soos die beeldjie op die voorblad se kappie gelyk.⁷⁹²

Figuur 44: Foto van die tuitkappie wat mev. P.J. Grobbelaar gestuur het.

Uit: K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek* (Pretoria, 1950), p. 109.

Die navorsers van die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum in Pretoria, onder leiding van Celestine Pretorius, het in 1988 bevind dat kappies soortgelyk aan dié wat Van Wouw uitgebeeld het, wel gewild was en gereeld deur Voortrekkervrouens gedra is. Die bekendste kappies het uit drie dele bestaan, naamlik 'n val, 'n breë rand wat die hele kop bedek het en 'n ronde insetsel heel agter. Wanneer hierdie insetsel baie klein was sodat die kappie met 'n punt ver agter die kop uitgesteek het (soos "Noitje" s'n), is dit 'n tuitkappie genoem. Pretorius meld ook dat vrouens se kappies dikwels van voor teruggeslaan uitgebeeld word op tekeninge van Charles Bell, 'n kunstenaar wat heelwat sketse rondom die tyd van die Groot Trek gemaak het.⁷⁹³ Dit bevestig dat die eerste kritiek op "Die Noitje van die onderveld" se kleredrag heeltemal ongegrond was. Briewewisseling in die tydskrif het dus in 1919-20 reeds lig gewerp op Voortrekkervrouens se kleredrag.

Briewe oor die kappie-polemiek het teen Desember 1921 steeds *Die Boerevrou* se kantoor bereik. Mev. Kieser was een van die lesers wat ook 'n brief en foto van 'n sy-kappie, wat aan haar ouma behoort het, ingestuur het. Toe Malherbe dié brief in

⁷⁹² K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek*, p. 109.

⁷⁹³ J.C. Pretorius (red), *Op Trek*, p. 95.

1950 *Die Boerevrou*-boek wou laat herdruk, was die oorspronklike foto, wat daarmee saam in die tydskrif verskyn het, weg. Mev. Kotie Roodt-Coetzee het egter in daardie tyd die einste kappie toevallig in die museum in Pretoria opgespoor. Dié kappie is waarskynlik na sy eerste “openbare verskyning” in die tydskrif in 1921 aan die museum geskenk. En vasgesteek aan die kappie was dié bladsy uit *Die Boerevrou* van Desember 1921 steeds vasgespeld.⁷⁹⁴

Dit is onbekend of mev. Kieser, of die familielid van haar, wat die kappie aan die museum geskenk het, ooit Rikie Postma se verhaaltjie *Die herinnerings van ‘n ou kappie* wat ‘n jaar later in *Die Boerevrou* verskyn het, gelees het. In dié verhaal is ‘n ou Voortrekkerkappie self aan die woord en vertel van haar opwindende lewe en wat sy alles beleef het, maar ook hoe sy haar nou dood verveel agter glas in ‘n museum.⁷⁹⁵

3. Verandering van die voorblad

Lesers het die afbeelding van die standbeeldjie op die voorblad, in allerlei vorms, deur die jare uiteenlopend ontvang. Vir die Junie 1919-uitgawe is ‘n tekening van die beeldjie in die middel, met vier klein sketse (‘n ossewa, ‘n perdewa, ‘n toneeltjie van ‘n sonsondergang en ‘n huisie) in die vier hoeke van die voorblad gebruik. Die leuse is by die inhoudsopgawe gedruk. Byna dadelik het “Trouw leseres” van haar laat hoor: “Ten eerste spijt dit mij dat ons nie meer dieselfde Boerevrouw-portretjie met die spreukie daaronder op die omslag van die blad krij nie, soos die eerste paar uitgawes gewees het. Ek hoop dit sal weer in die eerste vorm verskijn.”⁷⁹⁶ In 1925 het mev. P.J. Bosman ook laat weet dat sy weer die eerste portret van die standbeeld op die voorblad wil hê.⁷⁹⁷

⁷⁹⁴ K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek*, p. 111.

⁷⁹⁵ R. Postma, *Die herinnerings van ‘n ou kappie*, *Die Boerevrou*, Desember 1922, pp. 2,3.

⁷⁹⁶ Redaksie, *Die Boerevrou*, Augustus 1919, p. 6.

⁷⁹⁷ Om die Koffietafel, *Die Boerevrou*, Maart 1925, pp. 29,31,33,35.

Figuur 45: Voorbeelde van verskillende voorblaie van *Die Boerevrou*.

Sommige lesers was egter weer van mening dat die verandering van die voorblad nie drasties genoeg was nie en het ook nie geskroom om hul menings te lug nie. Verskille oor die voorblad het in 1923 'n hoogtepunt bereik toe mev. J.S.J. in Februarie voorgestel het dat daar reguit gesels word oor die voorblad in *Om die Koffietafel*, die korrespondensiekolom.⁷⁹⁸ Die briewe het ingestroom. Die redaksie het besluit om twee pryse in die vorm van teelepeltjies uit te loof vir die beste briewe en voorstelle oor die onderwerp. Die briewe wat ontvang is, kan in twee groepe verdeel word.⁷⁹⁹

Figuur 46: Nog voorbeelde van verskillende voorblaie van *Die Boerevrou*.

⁷⁹⁸ Redaksie, *Die Boerevrou*, Februarie 1923, p.[ongenommer].

⁷⁹⁹ Om die Koffietafel, *Die Boerevrou*, April 1923, pp. 5,15,17,21; Om die Koffietafel, *Die Boerevrou*, Junie 1923, pp. 13,15,17,19; Om die Koffietafel, *Die Boerevrou*, Augustus 1923, pp. 11,13,15.

Daar was diegene wat gereken het dat die voorblad verander moet word omdat die vrou van die standbeeld te droefgeestig lyk, of dat 'n hedendaagse vrou of meer bedrywigheid op die voorblad voorgestel moet word:

- Mev. Rabie het geglo die vrou op die voorblad moes iets doen en nie net so stilstaan nie. 'n Regte huisvrou is altyd besig met werkies vir haar gesin, het sy gereken.
- “Ons Boerevrouens staan nie net altyd hande-oormekaar nie,” het mevr. J.J. Scheepers ook geskryf.
- Mev. Ries wou gehad het dat daar iets te ete saam met die vrou op die voorblad uitgebeeld word, bv. brood en koek, en dat sy 'n “spierwit voorskoot” moet aanhê.
- Mev. P. Grobler sou ook wou sien dat 'n vrou met 'n mooi wit voorskoot in 'n kombuis op die voorblad uitgebeeld word.
- Mej. Maria Visser se voorstel vir die voorblad was 'n laggende gesig by 'n pappot, want, het sy geskryf, 'n vrou moet plesier in haar werk hê.
- Mev. Frans Grey het voorgestel dat 'n vrou wat pluimvee kosgee of die ou Transvaalse wapen vir die voorblad gebruik moet word.
- Mev. Joubert was van mening dat die voorblad elke kwartaal verander behoort te word. Die vrou moes aan die werk, met kuiermense, in die tuin, op slagdag, ensovoorts, in verskillende uitrustings, soms met kinders by haar, uitgebeeld word.
- Volgens mev. C.J. Prinsloo het die vrou op die voorblad moedeloos gelyk.
- Mev. Brummelkamp het besluit die voorblad noui lyk soos 'n “standbeeld vir die Bloemfonteinse monument” en sy sou haar eerder wou sien lag.
- Dit lyk of mev. M. Smit saamgestem het, want sy het 'n vrou wat lag vir die voorblad voorgestel en gereken die tydskrif sou dan baie meer intekenaars kon kry.
- Mev. M. Kritzinger: “Sy moet vrolik, vriendelik en hardwerkend lyk.”

- Mev. Scheepers het gedink dat dit 'n goeie idee sou wees as die vrou op die voorblad elke keer die klere dra wat in die mode-afdeling behandel word.
- Mej. Elsie Bekker het gereken 'n vrou met "hedendaagse" boerevrou-klere kan op die voorblad gebruik word.
- Mev. Van Vuuren sou van 'n familietoneel of 'n voorstelling van 'n ou boerewoning op die voorblad gehou het.
- Mej. Sannie Coetzee het ook iets soortgelyks voorgestel: 'n tekening van 'n landskap, waar die son opkom of 'n Voortrekkertoneel.

Ander lesers het weer gevoel die voorblad moes bly soos dit was:

- P. het geskryf: "Die beeldhouer wou die siel van die boerevrou weergee: reinheid, nederigheid, natuurlikheid - eienskappe wat sy behoort te behou in die nuwerwetse tyd van opskik en gemaaktheid."
- Mev. M.J. Venter het voorgestel dat die voorblad gelaat word soos dit was "... vir die nageslag 'n herinnering aan hulle grootmoeders wat altyd kappies gedra het."
- Mev. G.M. Joubert het erken dat die vrou tjie op die voorblad nie iets doen nie, maar het gemeen enigeen weet tog dat 'n boerevrou nie heeldag so staan nie.
- Volgens mev. F. Hagen was die voorblad die rede waarom sy ingeteken het op die blad. "Dis goed vir ons wat kinders was in die oorlog en die opkomende geslag om ons gevoelens warm en wakker te hou."
- Volgens A. de Jager was die omslag van die Vrou tjie [die tydskrif is dikwels so genoem] haar karakter en behoort daar nie te veel of te gereeld aan verander te word nie, want dan sou die tydskrif vreemd word vir die lesers.
- M.E.R. het verduidelik dat die beeld op die voorblad 'n kunswerk deur 'n groot Afrikaanse kunstenaar is en 'n grootse tyd in die Afrikanergeskiedenis uitbeeld. Sy het dit beskou as 'n geskikte voorstelling van die gees wat in die blad geleef het en gesê dat die lesers die vrou tjie op die voorblad sal mis as sy nie meer daar is nie.

- Mevr. A.E.C.: "Sy besiel my met nuwe ideale elke keer wat ek na haar kyk. Sy is rustig omdat sy beseft dat die eer van haar volk aan haar as vrou toevertrou is. Sy weet ware grootheid lê in eenvoud. Stil tevrede want sy berus in die beskikking van 'n Hoër Hand. Sy het vir 'n oomblik weggevlug uit haar druk lewe en luister na die stem van die natuur. As sy aanstons teruggaan, is sy weer sterk, kan stry en oorwin. Ek put krag en gemoedsrus uit haar rustigheid."
- Mevr. Jansie Jooste wou hê dat die voorblad onveranderd bly want "... dit is 'n afspiegeling van die siel van 'n edele boeredogter, -vrou en -moeder."
- B.M.G. het ook gereken die voorblad moet bly soos dit is. "Sy gee haarself mos seker nie uit vir iemand wat net modes of hedendaagse kuns adverteer nie?"
- M.M.M. het laat hoor: "Nee, beste Redaktriëse, laat haar maar net so staan met die inspirerende woorde van ons geliefde J.F.E.C. onderaan."
- Tant Lettie het gesê dat die werk wat goed gedaan is, laat staan behoort te word.
- Mnr. F.C. Eloff het gevra dat die omslag onveranderd moet bly.
- Uit Noord-Kenia het mev. M. Dugand ook gevra dat die omslag onveranderd bly.
- Ou Moeder wou ook sien dat die voorblad nie verander word nie.
- Pienaar het die Redaksie versoek om nie die voorblad te verander nie en gesê: "... hou maar aan om ons te lei."

Volgens Lou-Marie Kruger het die lesers, hoewel hulle verskil het in hul sienings oor die voorblad, almal steeds dieselfde eienskappe van die Afrikanervrou onderskryf. Sy beskou die debat oor die onderwerp as 'n voorbeeld van hoe die lesers gehelp het om aan die Volksmoederideaal gestalte te gee. Afrikaners heg vandag waarde aan 'n Voortrekkerkappie as 'n simbool van die volksmoeder. Kruger is van mening dat hierdie simbool in die 1920's deur *Die Boerevrou* en haar lesers met die debat oor die voorblad gekonstrueer is. Sy beskou mev. Steyn se versoek in die uitgawe van September 1929, dat vrouens nasionale kostuums na die Dingaansfees dra, as 'n

belangrike episode in die konstruksie van hierdie simbool. Hierdeur het die kappie 'n simbool geword van 'n voorwerp uit die verlede wat die gedeelde geskiedenis van die Afrikanervrouens verteenwoordig het.⁸⁰⁰

Figuur 47: Rachel Isabella Steyn. (1865-1955)

Uit: N. Kruger, *Rachel Isabella Steyn: Presidentsvrou* (Kaapstad, 1949).

4. Volksdrag vir die Afrikaner

Mev. Tibbie Steyn, vrou van president Steyn, se brief het as 'n kort artikel saam met 'n foto van jong meisies in Voortrekkerklere verskyn. "As al die Moeders en Dogters hulle egter wil beywer om vir hulle kleredrag op Dingaansdag iets kenmerkends van die Voortrekkersdrag aan te skaf, dan kan dit ontsaglik veel doen om die feesdag op te luister en ons te laat inlewe in die geskiedenis van ons volk, wat vir ons 'n blywende besieling moet bly. Die versoek is tot my gekom om 'n oproep te maak op ons Afrikaanse Moeders en Dogters om vanjaar met erns hierdie saak van 'n nasionale geskiedkundige drag by ons Dingaansfeeste beet te pak. Ek voldoen daaraan met genoeg."⁸⁰¹

Die foto wat saam met mev. Steyn se oproep in 1929 gepubliseer is, was sonder 'n byskrif. Later, toe Mabel Malherbe die *Boerevrou-boek* saamgestel het, het sy vir mej. Trudie Kestell (dogter van ds. J.D. Kestell) gevra om te verduidelik wie op die foto verskyn en waar en wanneer dit geneem is. Die portret is in 1915 in die pastorietaan

⁸⁰⁰ L. Kruger, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, M.A. dissertation, UCT, 1991, pp. 211-217.

⁸⁰¹ R.T. [sic.] Steyn, Voortrekkersdrag op Dingaansdagvierings, *Die Boerevrou*, September 1929, p. 37.

in Bloemfontein geneem en vertoon van links na regs: Hendrika Vogel, Nellie de Greef, Lucie en Trudie Kestell. Dit was net na die Rebelle en om hulle gevoelens te toon, wou die vier meisies hulle in Voortrekkerdrag laat afneem. "‘n Tent is opgeslaan en paslike stukke bymekaar gebring. Toe het meneer Kress ons mooi groepeer en afgeneem. Toevallig het mevrou gen. De Wet ons kom bekyk en nog Lucie se nekdoekie reggebind en gesê: ‘Ons moeders het gesorg dat ons nie verbrand nie.’ Toe waarsku sy dat daar wind aankom. Die eerste foto was ook net klaar toe waai die tent om! Op die daaropvolgende Dingaansfees het baie deelnemers in Voortrekkerdrag verskyn."⁸⁰²

Figuur 48: Die foto wat saam met mev. Steyn se oproep in 1929 gepubliseer is.

Uit: K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek* (Pretoria, 1950), p. 115.

Die redaksie het die versoek van mev. Steyn ondersteun met: "Ons juig die plan toe en sal bly wees om alles in ons vermoë te doen om te help. Ons vertrou ook dat ons vriende om die koffietafel die saak sal bespreek en daarna sal besluit om mee te doen. Ons sal bly wees om briewe oor die onderwerp te ontvang. Ook ou portrette of beskrywings, of wat dan ook, wat sal help om die belangstelling groter te maak."⁸⁰³

In die redaksionele kolom was daar ook ‘n aanhaling uit ‘n brief van mej. Rikie Postma⁸⁰⁴, wat klaarblyklik mev. Steyn se brief vergesel het. "Deur die vriendelike

⁸⁰² K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek*, p. 114.

⁸⁰³ Redaksie, *Die Boerevrou*, September 1929, p. 2.

⁸⁰⁴ Hendrika Postma (1889 - 1938), het gereeld kinderverhale en populêre artikels vir dagblaaie en tydskrifte geskryf. Sy het ook as skryfster ‘n besondere begeerte gehad om kinders bewus te maak van die skoonheid en geloofwaardigheid van die Bybel. In die Ossewatrek van 1938 het sy ‘n lewendige belangstelling getoon. Sy het voorgestel dat die waens na Voortekkerheldinne vernoem word, dat die spore van die osse en wawiele by die feesterreine in sement afgedruk word en dat klipstapels met

medewerking van ons Argivaris sal ons 'n Voortrekkerpop uit die Voortrekkers Museum, Pietermaritzburg kry, wat dan hier in die argief-gebou [Bloemfontein] bewaar sal word, sodat die dames dit kan kom sien om 'n goeie idee van die kleredrag te kry. Ook is die plan om 'n tekening te laat maak daarvan en van 'n tiepiese kappie, as dit moontlik is en dan die tekenings in die tydskrifte te publiseer met 'n beskrywing van die rokke, kappies, voorskootjies ens. en die mees geskikte materiaal wat gebruik kan word. Hierdie idee om Voortrekkerklere te maak en aan te trek sal ongetwyfeld daartoe bydra om opnuut die aandag te vestig op die maniere en die lewenswyse van onse voorouers. Dit sal seker 'n aansporing wees om met meer noulettendheid en waardering ons oudhede, soos klere, kappies, of tjalties, of meubels, wat ons mag besit, of in ons Museums het, te bestudeer."²⁹

Soos belowe, is al die bydraes oor die vestiging van 'n eie nasionale drag vir die Afrikaner in *Die Boerevrou* gepubliseer. "Jong Ouma" het byvoorbeeld laat weet dat sy gedink het dat dit 'n goeie idee is om sketse van Voortrekkerdrag vir Dingaansfees in tydskrifte te publiseer en Trudie Kestell het 'n beskrywing van Voortrekkerrokke, kappies, nekdoekies, skoene en kinderklere gestuur en vertel dat sy met die onthulling van die standbeeld van pres. Steyn in Bloemfontein gehoor het dat Anton van Wouw vir iemand vertel dat hy regte Voortrekkerklere as model vir sy beeld, wat op die voorblad van *Die Boerevrou* verskyn, gebruik het. Sy was van mening dat dit dus ook bestudeer kon word as iemand die regte idee van Voortrekkerdrag wou kry.⁸⁰⁵

Teen Desember daardie jaar (1929) kon Mabel Malherbe berig: "Mevrou Steyn haar beweging dat die vrouens by die geleentheid [die Dingaansfees by die Vrouemonument in Bloemfontein] die Nasionale drag moet aantrek, skyn orals pos te

bronsplaatjies by die dorpe langs die trekpad opgerig word. W.J. de Kock (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, Deel I, p. 663.

⁸⁰⁵ T. Kestell, Jong nooientjie in Voortrekkersdrag, *Die Boerevrou*, November 1929, p. 8; Om die Koffietafel, *Die Boerevrou*, November 1929, pp. 29,31,33,35.

vat... Dit doen 'n mens goed om 'n bietjie vuur te gaan haal, en ons wil almal graag aanspoor om mee te doen en om die egte Afrikaanse Volksdag op 'n waardige en geesdriftige manier mee te maak ... en as ons dit aan het, op daardie besielende, en vir ons Volk heilige dag, mag ons ook met 'n bietjie van die moed van die Verlede vervul word, om met vaste tred voort te gaan en 'n nasie te bou.⁸⁰⁶

Terugskouend het Malherbe in 1950 self opgemerk dat "... ons blad ook daardeur daadwerklik gehelp het om die voortrekkerdrag 'mode' te maak. Die stuk het bygedra tot ons kennis van die geskiedenis en dis merkwaardig dat die beweging om die nasionale drag te dra en in ere te hou, wat nou algemeen is, tog maar betreklik kort gelede begin het."⁸⁰⁷

Die versoek wat mev. Steyn gerig het en die prominensie wat deur die redaksie van *Die Boerevrou* daaraan verleen is, is 'n uitstekende voorbeeld van kulturele entrepreneurskap. Mense in gesagsposisies het die heersende nasionale sentiment onder Afrikaners aangevoel en gekanaliseer. Lou-Marie Kruger verduidelik in haar studie, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, dat Voortrekkerdrag en in die besonder die kappie, deur *Die Boerevrou* as simbool van hierdie sentiment gevestig is.⁸⁰⁸ Die oorweldigende reaksie van die lesers is egter 'n bewys daarvan dat daar ook 'n dimensie van wisselwerking aanwesig was in die proses. Die vroeëre oortuiging dat nasionalisme 'n natuurlike verskynsel is wat uit die volk se geledere na vore kom, kan hiervolgens nie heeltemal buite rekening gelaat word nie.

⁸⁰⁶ Redaksie, *Die Boerevrou*, Desember 1929, pp. 2, 6.

⁸⁰⁷ K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek*, p. 112.

⁸⁰⁸ L. Kruger, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, M.A. dissertation, UCT, 1991, p. 216.

5. 'n Wapen en leuse vir 'n nuwe skool

Op die 28ste Januarie 1920 het die eerste Afrikaanse Hogere Skool in Pretoria in die woonhuis van van generaal Joubert in Visagiestraat 218, Pretoria, met 45 leerlinge geopen. Binne slegs tien jaar het die skool se leerlingstal aange groei tot 381. Aan die einde van 1929 is besluit om die skool te verdeel in twee aparte enkelgeslagskole – die eerste Afrikaanse Seun- en Meisieskole in Transvaal. Evelyn Marguerite Verster is aangestel as die eerste hoof van die enigste Afrikaanse hoër meisieskool in die Unie en sou vir 14 jaar lank baanbrekerswerk verrig. 'n Skoolgebou in Bondstraat, in 1925 opgerig en bestem vir die skool voor die verdeling, was van die begin af te klein. Op versoek van die Uitvoerende Komitee van die Provinsiale Raad het die skool geboue geruil met die nabygeleë Hogere Oost Eind School. Die huidige skoolgebou van die Afrikaanse Hoër Seunskool is toe betrek. Na die verdeling van die skool sou die nuwe meisieskool in April 1930 weer die oorspronklike gebou in Bondstraat kry.⁸⁰⁹

In Julie 1930 is daar in *Die Boerevrou* berig dat die Afrikaanse Hoër Meisieskool Pretoria in April dieselfde jaar 'n ander gebou betrek het. "Die gebou is nuut met moderne laboratoriums, 'n biblioteeksaal, 'n ruim vergadersaal en groot speelgronde van omtrent 16 tot 18 akkers." Daar is ook vertel van die moederskomitee wat gekies is om geld in te samel vir biblioteekboeke, 'n gordyn vir die empodium in die saal, 'n klavier, skilderye en ander noodsaaklikhede. Verder is trots berig: "Hierdie skool gaan veel beteken vir ons Afrikaners op taal-, godsdiens- en kultuur-gebied".⁸¹⁰

Die skool se Plantkunde-onderwyseres, mej. Van Gass, het tydens 'n personeelvergadering op 29 Oktober 1930 voorgestel dat die, toe reeds bekende, Voortrekkerbeeldjie van Anton van Wouw as die skool se wapen gebruik moet word. Toe die publikasie van die *Die Boerevrou* aan die einde van 1931 gestaak is, het mej.

⁸⁰⁹ R. Pretorius, *Ek sien haar wen!*, pp. 2,8,10,14,17.

⁸¹⁰ Die Afrikaanse Hoër Meisieskool, Pretoria, *Die Boerevrou*, Julie 1930, pp. 27.

Verster 'n versoek aan Mabel Malherbe gerig om die embleem en die leuse van haar tydskrif vir die skool oor te neem. Met die oornam van die leuse en wapen van *Die Boerevrou* in die vroeë dertigerjare is nie net die skool se verbintenis met 'n tradisieryke verlede bevestig nie, maar is daar ook onomwonde verklaar dat daar gepoog gaan word om die werk en ideale van Malherbe en haar medewerkers voort te sit.⁸¹¹

Figuur 49: Die skoolgebou van Die Afrikaanse Hoër Meisieskool met die amptelike opening in 1930.

Uit: R. Pretorius, *Ek sien haar wen!* (Pretoria, 1996), p. 20.

Onder die bekwame leiding van die tweede hoof, Elizabeth Catharina Steijn, is die skool tussen 1945 en 1962 tot een van die modelskole in die land ontwikkel. Sy het haar beywer vir verskeie bou-, opknappings- en verfraaiingsprojekte van die skool se geboue en terrein.

Figuur 50: Die kamee-agtige sketsie, wat gereeld bo-aan tydskrifbladsye gedruk is, is ook op die voorblaai van die laaste jaar se uitgawes gebruik. Dit is onveranderd as skoolwapen vir die nuwe meisieskool oorgeneem.

Uit: *Die Boerevrou*, 1931.

Figuur 51: Die skoolwapen van die Afrikaanse Hoër Meisieskool, Pretoria
Uit: R. Pretorius, *Ek sien haar wen!* (Pretoria, 1996), voorblad.

⁸¹¹ R. Pretorius, *Ek sien haar wen!*, pp. 23,24,139.

As een van die stigterslede van die Kunsvereniging van Pretoria, het mej. Steyn ook hoë prioriteit daaraan verleen om op konkrete wyse die dogters se gevoel vir die estetiese en die eie kultuurbesit aan te wakker deur op gereelde grondslag Suid-Afrikaanse kunswerke vir die skool aan te koop. 'n "Noitje van die onderveld" en 'n borsbeeld van mev. Mabel Malherbe deur die beeldhouer Coert Steynberg, tel vandag onder die waardevolle beeldhouwerke in die skool se besit.⁸¹²

Figuur 52: Mabel Malherbe by 'n borsbeeld van haar tydens die ingebruikneming van die Afrikaanse Hoër Meisieskool se nuwe skoolsaal op 17 September 1960.

Uit: R. Pretorius, *Ek sien haar wen!* (Pretoria, 1996), p. 46.

6. 'n Waardige opvolger

Toe *Die Boerevrou* in 1931 weens die depressie moes sluit, het Mabel Malherbe verduidelik dat adverteerders nie meer kon bekostig om te adverteer nie: "Dus het niemand eintlik skuld daaraan dat ons 'Vroutjie' nou haar winterslaap moet aanvaar nie." In haar verhandeling, *Die ontstaan en ontwikkeling van Sarie Marais as massatydskrif vir die Afrikaanse vrou*, reken Lizette Rabe dat Malherbe onwetend 'n waar woord gesprek het oor die winterslaap waarin die tydskrif gegaan het. Die vierde⁸¹³ Afrikaanse vrouetydskrif, *Sarie Marais*, sou agttien jaar later in *Die Boerevrou* se voetspore probeer volg en die lojaliteit wat daar teenoor dié eerste tydskrif bestaan

⁸¹² R. Pretorius, *Ek sien haar wen!*, pp. 41,51.

⁸¹³ Die tweede Afrikaanse vrouetydskrif, *Die Huisvrou* (1922-1976), was 'n godsdienstige blad met 'n sterk plattelandse sirkulasie. Die derde Afrikaanse tydskrif vir vroue was die *Rooi Rose* (begin in 1942). Volgens alle getuigenis was dit op sensasie en liefdesverhale met geen letterkundige pretensies gemik. L. Rabe, *Die ontstaan en ontwikkeling van Sarie Marais as massatydskrif vir die Afrikaanse vrou*, M.A.-verhandeling, U.S., 1985, pp. 13,14.

het, probeer erf. In *Sarie Marais* sou *Die Boerevrou* dus weer herrys uit haar winterslaap.⁸¹⁴ In die eerste uitgawe van *Sarie* word die volgende aangetref:

Met die staking van hierdie eerste vroueblad in Afrikaans het die redaktrise-
eienares, mev. Mabel Malherbe, in 'n afskeidsboodskap geskryf: 'Gedenk aan
alles wat goed was in die verlede en skeep daaruit moed vir die toekoms.' Dis
met daardie moed wat 'Sarie Marais,' 'n nuwe vroueblad, in die moeilike
omstandighede van vandag die lig sien. Waar 'Die Boerevrou' in die verlede
'n groot en edele doel nagestreef het en ongelukkig moes ophou om te
verskyn, wil 'Sarie Marais' sy voorganger se oogmerk sy eie maak en opnuut
probeer voorsien in die behoeftes van die vrou van Suid-Afrika.⁸¹⁵

Die feit dat die foto's van Mabel Malherbe en M.E.R. op die eerste bladsy van die
eerste uitgawe van *Sarie Marais* afgedruk staan, is nog 'n teken van die *Sarie*-redaksie
se hoë dunk van en verering vir *Die Boerevrou* as eerste Afrikaanse vrouetydskrif.

Toe *Sarie* in Julie 1949 op straat verskyn het, was *Die Huisvrou* en *Rooi Rose* reeds
gevestigde tydskrifte. *Sarie* sou, wat inhoud betref, in die middel van die spektrum
staan. In daardie stadium moes die Afrikaanse vrou tevrede wees met die genoemde
vrouetydskrifte, òf die vrouerubrieke in bestaande tydskrifte soos *Die Huisgenoot* of
Die Landbouweekblad, òf die enkele 'vroueblad' in die dagbladpers wat net twee
keer per week verskyn het. Dit is dus nie vreemd dat *Sarie* met soveel geesdrif ontvang
is nie. Sy was op die eerste dag binne 'n paar uur uitverkoop.⁸¹⁶

⁸¹⁴ L. Rabe, *Die ontstaan en ontwikkeling van Sarie Marais as massatydskrif vir die Afrikaanse vrou*, M.A.-
verhandeling, U.S., 1985, pp. 18,44,45.

⁸¹⁵ *Sarie Marais*, 6 Julie 1949, p. 30.

⁸¹⁶ L. Rabe, *Die ontstaan en ontwikkeling van Sarie Marais as massatydskrif vir die Afrikaanse vrou*, M.A.-
verhandeling, U.S., 1985, pp. 8,14.

In die eerste uitgawe van *Sarie* skryf die redakteur:

Met die verskyning van die eerste nommer van *Sarie* Marais is 'n lang gekoesterde ideaal van die Nasionale Pers verwesenlik: die uitgawe van 'n weekblad spesiaal vir die Afrikaanse vrou. Die redaksie het die werk met vreugde onderneem, maar veral ook met 'n gevoel van dankbaarheid teenoor, en bewondering vir die baanbrekers op hierdie gebied, die skeppers van die eerste Afrikaanse vroueblad, *Die Boerevrou* – dankbaarheid, omdat hulle die moeilikste, die padmakerswerk, vir almal ná hulle gedoen het; bewondering, omdat hulle daarin geslaag het om die liefde van hul lesersse in so 'n mate te win dat *Die Boerevrou* nog vars in die herinnering leef van die gesinne wat destyds daarop ingeteken het. Bowendien het hulle hoogtepunte met hulle werk bereik wat enige Afrikaanse tydskrif hulle vandag nog sal beny.⁸¹⁷

Ook die voorblad van die eerste *Sarie* wou die indruk wek dat *Die Boerevrou* uit haar eie as herry's het. 'n Moderne vrou, met 'n uitrusting wat as 'n moderne weergawe van Voortrekkerdrag beskryf kan word, is op die voorgrond en agter haar die "skim" van *Die Boerevrou* se kenmerkende Voortrekker-voorbladnoui.

Figuur 53: Die eerste uitgawe van *Sarie* se voorblad.

Uit: *Sarie Marais*, 6 Julie 1949.

⁸¹⁷ *Sarie Marais*, 6 Julie 1949, p.1.

Mabel Malherbe was in 1950 van mening dat die onveranderde voorblad van *Die Boerevrou* iets blywends en bekend was vir die lesers, 'n teken van die vaste band wat daar tussen hulle en die redaksie bestaan het.⁸¹⁸ Die band het daartoe bygedra dat die lesers aktief betrokke was by die konstruksie van Afrikaneridentiteit. Die benutting van die simbole deur latere groepe soos die Afrikaanse Hoër Meisieskool en *Sarie* se redaksie, dui daarop dat die Afrikaanse gemeenskap ontvanklik en ryp was vir die assimilasië en verspreiding van 'n nasionalistiese identiteit.

⁸¹⁸ K. Malherbe, *Die Boerevrou-boek*, p. 10.

HOOFSTUK VIII: GEVOLGTREKING

1. Samevatting

As die eerste in die genre van Afrikaanse vrouetydskrifte en as voorganger van *Sarie*, een van die grootse en mees gerekende hedendaagse Afrikaanse vrouetydskrifte, het *Die Boerevrou* 'n deeglike studie regverdig. Selfs net die oppervlakkige deurblaai van die tydskrifeksemplare skep die indruk dat *Die Boerevrou* baie gewild by haar lesers was. Dit en die feit dat daar tot op datum geen kultuurhistoriese studie oor die tydskrif onderneem is nie, het ruimte gelaat vir die navorsing vir hierdie proefskrif.

Enige vakgebied behoort sy studente te onderrig en te lei in die gebruik van bronne van bewysmateriaal vir daardie vakgebied. Publikasies soos tydskrifte en koerante word as primêre bronne vir kultuurgeskiedenis beskou en gevolglik is die bepaling van die navorsingswaarde daarvan noodsaaklik en ook 'n sinvolle bydrae tot die vakgebied. Navorsers met 'n besondere belangstelling in die Afrikanervrou sal na dese nie *Die Boerevrou* as bron kan ignoreer nie.

Daar is bevind dat *Die Boerevrou* 'n ware vrouetydskrif was met 'n geraamde sirkulasie van 'n duisend gedrukte eksemplare. Die tydskrif is wyd deur Suid-Afrika en selfs buite die land se grense versprei. Elke eksemplaar is deur meer as een leser gelees. *Die Boerevrou* het korrespondensie toegelaat, aangemoedig en hoofsaaklik onveranderd in die tydskrif gepubliseer. Ongeveer vier en 'n half duisend lesers se briewe is deur die amper dertien jaar van die tydskrif se bestaan gepubliseer. Deur die bestudering van hierdie interaksie is die ontvangs en verbruik van die tydskrif deur die lesers toegelig. Dit is 'n leemte in die meeste studies oor vrouetydskrifte en kan as 'n bydrae van hierdie studie beskou word.

Byna ses honderd adverteerders het in meer as sewe en 'n half duisend advertensies hulle besighede en produkte van 1919 tot 1931 in *Die Boerevrou* geadverteer. Die tipe advertensies wat in die tydskrif verskyn het, was gemik op die alledaagse behoeftes van die deursnee vrou. Dit sou nie lonend gewees het vir adverteerders om in 'n onbeduidende blad te adverteer nie en daarom kan daar aanvaar word dat die tydskrif baie vrouens bereik het. Geslaagde advertensies is herhaal en gee gevolglik 'n aanduiding van die lesers se verbruikersingesteldheid. Daar kan met sekerheid aangeneem word dat Colgate tandepasta, Bovril, Virol kinderpoeiers, Zambuksalf en Royal bakpoeier in baie Afrikanerhuishoudings aangetref is. Die lesers was dus moderne en ingeligte vrouens wat blootgestel was, kennis gedra het en moontlik selfs verbruikers was van dieselfde produkte as die res van die westerse wêreld.

Die bepaling van die kultuurhistoriese konteks waarbinne *Die Boerevrou* verskyn het, was noodsaaklik omdat dit as basis vir bevestiging van feitelike inligting, wat in die tydskrif verskyn het, gedien het. Dit was die doel van hierdie proefskrif om te bepaal of die hantering van die inhoud van *Die Boerevrou* as historiese dokumente moontlik is en of die inligting as betroubaar vir kultuurhistoriese afleidings beskou kan word. Deur die gereelde rubrieke te ontleed, is daar bevind dat die tydskrif met vrug vir primêre navorsing aangewend kan word. Die inligting in die tydskrif is betroubaar en akkuraat en is reeds in die 1920's deur die lesers self getoets en beoordeel.

Die besielende rubrieke het 'n noue verbondenheid tussen die redaksie en die lesers, as gevolg van 'n aktiewe wisseling van idees, uitgewys. *Die Boerevrou* het haar lesers in aanraking met die buitewêreld gebring en aan hulle 'n kanaal tot openbaarmaking en bespreking van hul oortuigings gebied. Die talle koffietafel-briewe het bewys dat die tydskrif in 'n groot behoefte aan gemeenskap onder Afrikaanse vrouens voorsien het. Die lesers wou met ander, soos hulle, kommunikeer sonder om voorgeskryf te word en in die taal wat hulle as hul eie beskou het. Die foto's wat hulle ingestuur het, het hul leefwyse uitgebeeld en gewys hoe Suid-Afrika vroeër gelyk het.

Uit die leefstyl-rubrieke is dit duidelik dat die spontane uitruil van gedagtes tussen die redaksie en die lesers, asook tussen die lesers onderling, 'n wedersydse vertroue gewek het wat weer die verdere interaksie gevoed het. Die eetgewoontes en huisinrigting van die vroeë twintigste eeuse stedelike en plattelandse Afrikaner kan duidelik uit hierdie rubrieke herskep word.

Volgens Anna Gough-Yates is begrip vir die ekonomiese omstandighede waarin 'n publikasie verskyn, net so noodsaaklik as begrip vir die sosio-kulturele konteks. Dit is deur die verhaal van *Die Boerevrou* bewys. Die Depressie was definitief een van die oorsake van die staking van die tydskrif en nie net Mabel Malherbe se moontlike veranderde sienings of die afname in intekenaars nie.

Verder was die bepaling van die konteks ook sinvol omdat dit die aandag op die bestaan van die verskille in die siening oor die rol van die pers en die ontstaan van nasionalisme gevestig het. Baie historici glo dat daar in Afrikanergeledere leiers was wat die volk opgevoed en die gees van nasionalisme aangeblaas het. Hulle is oortuig daarvan dat die ontwaking van 'n nasionale gevoel glad nie in sommige gevalle uit die geledere van die volk kan voorkom nie, maar altyd afhanklik is van mense in gesagsposies, soos Malherbe en haar tydskrif, om leiding te neem en die gevoel en gees wat onder die volk geheers het, te kanaliseer. Die bestaan van wisselwerking tussen volk en kulturele entrepreneurs word erken en aanvaar, maar daar word meer klem op die rol van die pers en die leiers geplaas. Die verhaal van *Die Boerevrou* skep 'n meer genuanseerde beeld waarin die aktiewe wisselwerking tussen Afrikaners en hulle leiers as vertolkers van die onderliggende volksgevoel na vore kom.

Lou-Mari Kruger se oortuiging dat *Die Boerevrou* doelbewus en uitsluitlik gepoog het om die Afrikanervrou met nasionalisme te beïnvloed en sodoende bygedra het tot die skep van die Volksmoederstereotipe, verlaag die status van die tydskrif tot dié van publikasie-agent. Tog het die bestudering van die tydskrif se inhoud baie duidelik

getoon dat die blad ook gepubliseer het wat die lesers wou lees en waaraan hulle 'n behoefte gehad het. Die geskiedenis van die ontstaan, bestuur en ontvangs van *Die Boerevrou* toon dat die publikasie van die tydskrif nie in isolasie plaasgevind het nie, maar 'n komplekse samehang van rolspelers, oortuigings en gebeure was. Die opheffingsrol wat die tydskrif in die lewe van vrouens kon speel, behels meer as nasionale opvoeding omdat dit ook persoonlike ontwikkeling en maatskaplike betrokkenheid aangemoedig het – eienskappe wat in ander ideologiese kringe ook hoog aangeskryf word en dus nie noodwendig 'n aanduiding van nasionalistiese beïnvloeding behoort te wees nie. Die artikulering van die Volksmoederdiskoers blyk dan 'n onvoorsiene byproduk van die breër oogmerke met *Die Boerevrou* te wees.

Dit is verder te betwyfel of Mabel Malherbe die tydskrif met 'n voorbedagte nasionalistiese plan begin het, as in gedagte gehou word dat sy van jongs af 'n joernalis wou word, nie uit 'n tipiese Afrikaanse familie afgestam het nie, Engels met haar kinders gepraat het en hulle lewenswyses onvoorwaardelik aanvaar het. Kruger redeneer dat Malherbe nasionalisme aangehang en deur *Die Boerevrou* probeer bevorder het omdat sy toe reeds geglo het dat dit 'n krag gaan word om mee rekening te hou en dat vrouens vir hulself 'n plek daarin moet reserveer. Daar bestaan egter geen bewyse vir hierdie stelling nie. As dit deur historici aanvaar word as 'n rede vir die belangstelling in 'n ideologie, kan daar net sowel, ook sonder bewyse, geredeneer word dat Malherbe die tydskrif vir persoonlike gewin bedryf het en die bekendheid wat sy daardeur verwerf het, as springplank wou gebruik om die politiek en die openbare lewe te betree. Sy sou dan eerder die stof in die tydskrif só wou verpak dat dit die meeste lesers lok en dit sou sy net kon doen deur haar te laat lei deur die heersende en opkomende gevoel onder die Afrikaners, met wie sy gekies het om haarself te vereenselwig. Volgens hierdie redenasie sou die lesers dus in die tydskrif leesstof aangetref wat hulle wou lees.

Die wisselwerking tussen die lesers en die redaksie van *Die Boerevrou* oor die voorblad van die tydskrif dien as finale bewys daarvan dat die tydskrif nie net eenrigting beïnvloeding was nie, maar ook deur die lesers aanvaar en verwerk is. Daarvolgens kan *Die Boerevrou* as 'n instrument, waarmee kultuur geproduseer en versprei is, maar ook verbruik en herskep is, bestempel word.

2. Verdere insigte wat tydens die studie verkry is

Die volgende vier aspekte het ook met die studie navore gekom en raak die afleidings oor wat *Die Boerevrou* presies was en hoe dit gelees is ten nouste:

- In Desember 2011 het daar 'n artikel in *The Economist*⁸¹⁹ verskyn waarin beskryf word hoe sosiale netwerke reeds vyf eeue voor die ontstaan van *Facebook* en die sg. *Arab Spring* bygedra het tot 'n ander rewolusie, naamlik die Kerkhervorming. Historici is lank reeds van mening dat die gedrukte media verantwoordelik was vir die koördinering van die openbare mening tydens die Hervorming, maar het onlangs eers, met die opkoms van die Internet, besef dat die drukpers nie die belangrikste faktor in die beïnvloeding en oortuiging van die massas was nie, maar wel die informele stelsel van verspreiding van die inligting, nl. sosiale netwerke.

Binne twee weke nadat Martin Luther sy 95 Stellinge in die akademiese kringe van Wittenberg bekend gemaak het, was dit oor die hele Duitsland, en binne vier weke, oor die hele Christelike wêreld van die vroeë sestiende eeu versprei. Verdere pamflette deur Luther is in 'n gedesentraliseerde netwerk deur deelnemers gedupliseer, met ander mense bespreek en aanbeveel. In 1518 het hy aan 'n uitgewer in Nuremberg geskryf dat sy skryfwerk ver bo sy

⁸¹⁹ How Luther went viral, *The Economist*, December 17th 2011, pp. 39-41.

verwagting versprei en gelees word. In bakkerie, wewerye en taphuise regoor Europa is sy pamflette voorgelees, die Hervorming bespreek en is aanhangers aangetref.⁸²⁰ Dit is duidelik dat die tyd ryp was vir die Hervorming. Invloede van meer as honderd jaar van te vore het die weg gebaan vir die wyse waarop die deursnee mens die inligting tot sy beskikking ontvang, verwerk en verder versprei het.

Dit is moontlik dat die Afrikaner ook reeds lank voor die twintigste eeu gereed gemaak is vir nasionalisme. Dit blyk dat die lesers van *Die Boerevrou* ontvanklik was vir die sg. opvoeding en beïnvloeding deur die kulturele leiers. Daarom kan daar nie aanvaar word dat alle leesstof net die elite se oortuigings en oogmerke weerspieël nie. Sommige publikasies was werklik vertolkers van die volksgevoel.

- In 1921 was daar ongeveer een en 'n half miljoen blankes in Suid-Afrika. Hulle het omtrent 22% van die totale bevolking uitgemaak.⁸²¹ Volgens Hermann Giliomee was byna die helfde van die blankes Afrikaners.⁸²² In só 'n relatiewe klein volk was die middelklas 'n beduidende hoeveelheid. As 'n dinamiese groep mense was hulle verantwoordelik vir die intellektuele stimulasie van hulle gemeenskappe en kon hulle die meningsvormers van hulle tyd geword het. Gevolglik kon 'n maandelikse sirkulasie van 'n duisend eksemplare van *Die Boerevrou* 'n wesenlike en belangrike deel van die Afrikanerbevolking bereik, selfs al is dit net deur middelklasvroue gelees. Die inhoud van die tydskrif kan dus as 'n weerspieëling van die gemiddelde Afrikanervrou se lewensgesteldheid beskou word.

⁸²⁰ How Luther went viral, *The Economist*, December 17th 2011, pp. 39-41.

⁸²¹ F.A.van Jaarsveld, *Van Van Riebeeck tot Vorster 1652-1974: 'n Inleiding tot die Geskiedenis van die Republiek van Suid-Afrika*, p. 382.

⁸²² H. Giliomee, *Die Afrikaners: 'n Biografie*, p. 375; J. Bottomley, *Public policy and white rural poverty in South Africa, 1881-1924*, D.Phil. thesis, Queen's University, 1990, p. 16.

- 'n Tydskrif en 'n koerant kan eerlike en deursigtige mediums wees. Dit word dadelik met publikasie aan kritiek en toetsing blootgestel. Enige iemand kan 'n leser wees en dit plaas 'n verpligting op die redaksie om so getrou as moontlik aan die werklikheid en die lesersverwagting en –gevoel te wees. Indien die leserreaksie so volledig en duidelik gedokumenteer is, soos die geval met *Die Boerevrou* is, is dit 'n verdere bevestiging dat die inhoud van die publikasie as 'n historiese dokument benut kan word.
- Dit blyk uit die tydskrif dat daar 'n duidelike onderskeid te tref is in die lewens van stadsvrouens en plaasvrouens in die 1920's. Waar die een gewoon was aan elektrisiteit en motors, moes die ander een soms nog met 'n donkiekar dorp toe ry om aan haar eensaamheid te ontkom. Tog kon albei lees en het albei gereeld briewe vir *Die Boerevrou* geskryf en dieselfde rok- en breiprone gekry. Dié dualisme in Afrikanergeleedere wys dat dit 'n komplekse tyd in die geskiedenis was met baie vooruitgang wat aanpassing van die deursnee vrou geverg het. *Die Boerevrou* het hierdie aanpassing vir haar lesers vergemaklik en hulle inderdaad voorberei vir die lewe in 'n moderne samelewing.

3. Die betroubaarheid van *Die Boerevrou* as bron vir kultuurgeskiedenis

Die hoofdoel van hierdie studie was om te bepaal of *Die Boerevrou* as 'n betroubare primêre bron vir kultuurgeskiedenis beskou kan word. Die feit dat dit tot dusver nog betreklik min aangewend is as bronmateriaal vir kultuurhistoriese studies skep die indruk dat dit nie 'n betroubare bron is nie. Boonop is dit pertinent deur Lou-Marie Kruger as 'n problematiese en onbetroubare bron van feitelike inligting oor die verlede bestempel.⁸²³ Tog maak Kruger self afleidings van kultuurhistoriese belang uit die tydskrif. Sy lei uit die artikels en die briewe in *Die Boerevrou* af dat die

⁸²³ L. Kruger, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, M.A. dissertation, UCT, 1991, p. 32.

Afrikanervrou van die twintigerjare van die twintigste eeu in drie groepe verdeel kan word, naamlik dié wat steeds tuis was in hul tradisionele rolle, dié wat nie buitenshuis gewerk het nie, maar op soek was na nuwe rolle vir hulself en diegene wat reeds buite die huis gewerk het. Verder aanvaar sy dat baie Afrikanervrouens swart bediendes in hul huise gehad het en dat 'n groot aantal van die lesers hulle mans met die boerdery gehelp het.⁸²⁴

Deur die tydskrif te ondersoek en bevindings te toets teen die bestaande kennisbasis oor die tydperk waarin dit verskyn het, kon daar vasgestel word dat *Die Boerevrou* akkurate inligting oor 'n groot hoeveelheid kultuurhistoriese temas bevat. Gevolglik kan aanvaar word dat die inligting in die tydskrif geloofwaardig en verteenwoordigend van 'n beduidende hoeveelheid Afrikanervroue van die twintigerjare is. *Die Boerevrou* kan dus met groot vrug vir tematiese studies in kultuurgeskiedenis aangewend word.

Die databasis wat met die bestudering van die tydskrif saamgestel is, bevat byvoorbeeld 'n honderd verwysings na die lesers se houding teenoor ander bevolkingsgroepe, meer as tweehonderd verwysings na hul siening oor vrouens se plek in die arbeidsmark en honderd en dertig verwysings oor hulle begrip van die armblankevraagstuk. Vir Afrikanervroue was vrouestemreg 'n aktuele kwessie en uit hulle briewe aan die tydskrif is dit duidelik dat die deursnee Afrikaanse vrou 'n buitengewone hoë sedelike lewenspeil gehandhaaf het en baie godsdienstig was en verseker nie intellektueel agterlik nie.

Ook oor materiële kulturaspekte is die tydskrif 'n ryk bron van inligting. Hoe sommige Afrikanervroue vakansie gehou het, musiek gemaak het, fees gevier het, Afrikaanse toneel ondersteun het, sport beoefen het, hulle kinders en troeteldiere

⁸²⁴ L. Kruger, *Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the Volksmoeder discourse of Die Boerevrou (1919-1931)*, M.A. dissertation, UCT, 1991, pp. 118-119.

versorg het en oor hul voorkoms gedink en gevoel het, is duidelik sigbaar uit die tydskrif. Die tydskrif kan ook gebruik word vir genealogiese navorsing en as bron van biografiese inligting oor verskeie bekendes in die vroeë twintigste eeuse samelewing, soos Emily Hobhouse en Olive Schreiner.

Verwysings na werklike gebeure, soos die mynstaking van 1922 en verskeie droogtes, versterk die persepsie dat *Die Boerevrou* 'n lewendige stem is uit 'n tydperk waarvan die meeste ander stemme reeds stil geword het. Foutiewe berigging sou deur die oorspronklike lesers bemerk en aangespreek gewees het. Die lesers van 'n publikasie vervul dus die rol van eweknie-evalueerders en verhoog sodoende die betroubaarheid van die bron.

Die feit dat daar ook bepaal kon word dat *Die Boerevrou* wyd gelees is en verteenwoordigend is van die deursnee Afrikanervrou se oortuigings en lewenswyse, maak die tydskrif meer betroubaar en gesaghebbend as primêre bron.

4. Redes vir die onderbenutting van *Die Boerevrou* as bron

As daar nie bevind is dat die *Die Boerevrou* waarde het as bron vir geskiedenis en kultuurgeskiedenis nie, sou dit as een van die redes vir lae verbruik, aangevoer kon word. Die feit dat die teendeel bewys is, maak dit egter moeilik om die vraag waarom dit so min benut is, te beantwoord.

Die Boerevrou is nog nooit onderwerpmatig ontsluit nie en die bestudering daarvan is baie tydrowend. Die inhoudsopgawes dui nie die inhoud van die meeste rubrieke aan nie en elke bladsy van elke uitgawe moet letterlik gefynkam word as selfs net inligting oor een tema of aspek benodig word. Daar is eers betreklik onlangs in 'n gesamentlike poging tussen verskillende biblioteke met onderwerpsontsluiting van *Die Huisgenoot* begin terwyl dié tydskrif al sedert 1924 vir talle historiese en

kultuurhistoriese studies aangewend is. Die gebruikers-onvriendlikheid van *Die Boerevrou* kan dus nie die enigste rede vir min gebruik wees nie.

Volgens Anna Gough-Yates is die meeste studies oor vrouetydskrifte ideologiese analises met 'n feministiese inslag wat die persepsie skep dat dit problematiese en onbetroubare studiemateriaal is. Dit kan moontlik ook die geval met *Die Boerevrou* wees aangesien die mees omvattende studie van die tydskrif tot op datum Lou-Mari Kruger se feministiese werk is waarin sy uitdruklik verklaar dat *Die Boerevrou* 'n onbetroubare bron vir geskiedenisnavorsing is. Daar sal nooit bepaal kan word hoeveel navorsers al as gevolg van hierdie persepsie besluit het om die tydskrif te vermy nie.

'n Ander moontlike verklaring vir die verskynsel is dat die wetenskaplike bestudering van vrouetydskrifte in Suid-Afrika, soos in Nederland volgens Marloes Hülsken, nog in sy kinderskoene is en dat daar nog "veel tijdschriften in biblioteken liggen te 'wachten' op onderzoek."

Laastens bestaan die moontlikheid ook dat daar nog min behoefte was om kultuurhistoriese studies oor Afrikanervroue uit 'n nie-feministiese oogpunt te onderneem. Dit vergroot die ruimte vir voorstelle vir verdere studie in die toekoms.

5. Voorstelle vir toekomstige navorsing

Onderwerpsontsluiting van die inhoud van *Die Boerevrou* sal die gebruik daarvan aansienlik vergemaklik en aanhelp. Dit is belangrik dat die ontsluiter benewens kennis van biblioteekkunde ook oor kennis van kultuurgeskiedenis beskik om die ontsluiting so effektief as moontlik te doen. Vir 'n student met belangstelling en agtergrond in beide vakgebiede sal die ontsluiting van die tydskrif 'n sinvolle en bevredigende studietema wees.

Die vraag het ontstaan of *Die Boerevrou* uitsonderlik was in haar inkorporering van die lesers by die gepubliseerde inhoud. Die vergelyking van die aard en inhoud van *Die Boerevrou* met ander vrouetydskrifte, ook Engelse tydskrifte, uit dieselfde tydperk behoort 'n antwoord hierop te verskaf, asook verdere insigte oor die wisselwerking tussen die redaksie en die lesers van tydskrifte. Dit kan ook 'n verdere bevestiging wees van die navorsingswaarde van tydskrifte in die algemeen.

In die bestudering van die Afrikaanse letterkunde van die twintigerjare behoort *Die Boerevrou* ook benut te word, aangesien die meeste van die verhale en gedigte wat in die tydskrif verskyn het, nooit op ander plekke gepubliseer is nie.

Johan van Zyl het met sy artikel, *Yl die leser*, sekere verskille tussen ou en moderne Afrikaanse tydskrifte uitgewys. Die vergelyking kan in meer diepte gedoen word. So 'n studie behoort ook aan te dui wanneer die verskille begin intree het in die vrouetydskrifindustrie.

'n Vergelyking van die sienings van lesers van *Die Boerevrou* uit verskillende dele van die land, behoort ook baie insiggewend te wees. Indien daar verskille is in hoe vrouens uit die onderskeie streke oor sekere aspekte gevoel het, sal dit bydra tot kennis oor die Afrikanervrou van die eerste kwart van die twintigste eeu.

Laastens kan en moet *Die Boerevrou* nog met groot vrug, saam met ander bronmateriaal, vir tematiese studies oor die geestelike en materiële kultuur van die Afrikanervrou tussen 1919 en 1931 aangewend word.